

Un fals imaginar. Lămuriri necesare despre cnezii hațegani la 1435

COSTIN FENEȘAN

Nu puține sint cazurile în care împrejurări vitrege, de natură diferită, au lipsit cercetarea istorică de izvoare însemnate pentru reconstituirea trecutului românesc mai apropiat ori mai îndepărtat. Cum e și firesc, pierderile au fost și deosebire a celor pînă în secolul al XVI-lea. Cuprinsul multor documente medievale nu ni s-a transmis decît sub forma unor copii, transcrieri (transumpturi) ori rezumate de epocă sau mai târziu, după cum în alte cazuri ne-a rămas doar mențiunea lapidară — uneori suspectă din punctul de vedere al autenticității — a existenței unui presupus original. De aceea datoria cercetării istorice a fost, este și va fi să stabilească pe baza analizei critice interne și externe a documentelor (a așa-numitei „autopsii“ a documentului), prin coroborarea atentă a elementelor paleografico-diplomatice cu cele de conținut, autenticitatea și validitatea acestora ori să le infirme, demonstrînd cu argumente convingătoare caracterul lor apocrif. Această cerință *sine qua non* a muncii istoricului trebuie împlinită cu atît mai mult în cazul unor documente de o importanță și cu o semnificație deosebită, mai cu seamă cînd planează dubiul și survin divergențe de opinie în privința autenticității lor.

Pornind de la aceste considerente, socotim necesară lămurirea mai multor aspecte legate de un document din anul 1435 privindu-i pe cnezii români din Hațeg, iar aceasta cu atît mai virtos cu cît autenticitatea sa a fost contestată recent în temeiul unei argumentații cu totul neîndestulătoare și pripite¹.

Înainte de a porcede la o analiză amănunțită a argumentației pledînd în favoarea caracterului apocrif al documentului amintit, se cuvine să-i înfățișăm pe scurt conținutul, așa cum este cunoscut pînă în prezent. La 20 noiembrie 1435 voievodul Transilvaniei, Ladislau Csáki, împreună cu jurații și obștea nobililor și cnezilor“ (*vnacum iuratis et universitate nobilium ac keneziorum*) din districtul Hațeg, confiscau de la cnezii de Riușor (azi *Rușor*), frații Costea, Stanciu și popa Vilcu, jumătate din cnezatul moșiei Riușor, precum și cnezatul satului liber Șerel, ambele în amintitul district al Hațegului, sub învinuirea de a fi devastat bunurile aflate acolo și de a se fi refugiat apoi în Moldova. Cu același prilej voievodul dăruia cnezatele confiscate pe temeiul acuzației de necredință față de suveran fraților Mihail, Basarab și Ioan, nobili de Riușor, atît pentru a le răsplăti propriile servicii, cît și pentru a recompensa meritele militare ale defunctului lor tată, Ioan, față de răposatul voievod al Transilvaniei, Nicolae Csáki. În curs de mai bine de un secol documentul în cauză a fost editat de mai multe ori², de fiecare dată însă cu numeroase lacune și erori, lucru în bună parte explicabil ținînd seama de faptul că *toate edițiile* nu s-au întemeiat pe original — socotit pierdut ori distrus —, ci au urmat doar textul unor copii aproximative, de calitate îndoielnică, din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și de la începutul celui următor³. Cu toate acestea, nici un istoric nu și-a exprimat pînă acum dubiile în privința

¹ A. A. Rusu, *Preoți români ortodocși din districtul Hațeg în secolul al XV-lea*, în „Mitropolia Banatului“, anul XXXII (1982), nr. 10—12, p. 646—647.

² În privința edițiilor, cf. indicațiile bibliografice de la sfîrșitul textului publicat de noi.

³ Primul editor, J. K. Schuller (1840), s-a folosit de o copie a documentului transcrisă de Ludwig von Rosenfeld după o altă copie din colecția de documente a contelui Iosif Kemény. Textul din colecția Kemény reproduce, la rîndul său, o copie mai veche păstrată între documentele transmisionale ale bunurilor aparținînd Ecaterinei de Riușor, soția lui Mihail Kenderesi (Cândreș), procedură judiciară

autenticității documentului din 1435, chiar dacă interpretarea unor informații (în speță cea referitoare la devastarea cnezatelor Riușor și al satului liber Șerel de către stăpînii acestora, Costea, Stanciu și popa Vilcu, urmată de refugiarea lor în Moldova) este fundamental diferită⁴. De aceea ne-a apărut cu atît mai surprinzătoare stăruința depusă de A. A. Rusu în a acredita ideea unui fals în cazul acestui document, într-adevăr de mare preț pentru trecutul cnezilor români din Hațeg. Încă de la început sîntem avertizați, că „deși republicat recent (ediția DRH, seria D, vol. I, București, 1977 — n.n.), documentul ni se pare ca avînd numeroase vicii care îi acuză (sic!) autenticitatea”⁵. Să analizăm însă „vicile” imputate documentului din 1435, care îi pun sub semnul întrebării autenticitatea. Înainte de toate A.A. Rusu incriminează forma de redactare, care ar fi „cu totul neobișnuită pentru epocă”, omițînd însă a ne oferi măcar un singur exemplu spre a-și ilustra aserțiunea. La fel de neobișnuite — fără a ne furniza nici de această dată vreun exemplu — i se par autorului „expresiile utilizate, improprii (mai curînd : *care se abat de la!* n.n.) stilionarelor curente”. Potrivit acestei opinii, ar urma să fie suspectat din punctul de vedere al autenticității orice document care s-ar abate cu ceva de la anumite norme de redactare, curente într-o anumită perioadă. Din păcate nu se ține seama de faptul că pentru același gen de document au fost în vigoare simultan mai multe stilionare (e drept, fără deosebiri esențiale) și nu se acordă celor ce redactau actele creditul unei cunoașteri — măcar peste media obișnuită a vremii — a limbii latine de cancelarie. Mai mult, pentru anumite genuri de document, cu o frecvență ceva mai redusă în practica de cancelarie (în cazul nostru ne referim la prima parte a documentului din 1435, cea privind confiscarea cnezatelor amintite și scoaterea foștilor stăpînitori în afara legii), stilionarele nu îngredesc posibilitățile și necesitățile de exprimare ale redactorului textului.

Un alt argument invocat de A. A. Rusu în sprijinul opiniei sale ar fi faptul că „autoritatea ce și-o manifestă (sic!) voievodul față de grupul de români este neverosimilă”, deoarece deposeda pe Costea, Stanciu și popa Vilcu de cnezatul lor și îl acorda „fără încuviințare ori sub rezerva încuviințării regale altor personaje (sic!)”. Nedumerirea și rezervele autorului față de acest pretins act de autoritate al voievodului transilvănean sînt cu totul gratuite, fiind contrazise de realitatea consemnată în documente. Astfel, la 4 iulie 1421, voievodul Transilvaniei Nicolae Csáki, dăruia lui Costea, fiul lui Iaroslav de Valea Sălașului (*Kosztia, filius Jarizlaw de Szalaspataka*), precum și altor membri ai familiei Căndreș, „în numele prealuminatului nostru stăpîn, a regelui” (*in persona serenissimi domini nostri regis*)⁶, moșia regală Barul Mic (Bărișor) din districtul cetății regale Hațeg, pentru a le răsplăti meritele militare dobîndite în lupta contra turcilor. Voievodul Transilvaniei menționa în același timp, că a acționat „din imputernicirea aceluiași prealuminat stăpîn, așa după cum ne revine prin dreptul nostru de danie al voievodatului” (*prout nostrae incumbit vajvodatus collationi, eiusdem serenissimi domini <ex autoritate>*)⁶. Tot voievodul Nicolae Csáki dăruia la 7 iulie 1421 lui Blasiu, fiul lui Sandrin fiul lui Lewkews, — „așa după cum ne revine prin dreptul nostru de danie al voievodatului” (*prout nostrae incumbit waywodatus collationi*) — jumătate din moșia Fahid (pe lângă Galtiu) aflată în comitatul Alba, răsplătind astfel serviciile militare aduse în lupta contra turcilor. Semnificativ mai e și faptul că moșia dăruită de voievodul transilvănean aparținuse lui Ioan, fiul lui Bartolomeu de Fahid de la care fusese confiscată (subl. n.) în temeiul unei *sentințe judecătorești* (subl. n.) din cauza comportamentului său excesiv⁷. Credem că aceste

desfășurată la 1785 în fața Capitulului din Alba Iulia. Al doilea editor al documentului din 1435, G. Fejér (1844), indică drept sursă aceeași copie din 1785, păstrată în arhiva Capitulului din Alba Iulia. Ștefan Moldovan, primul editor român al documentului (1873), a recurs la copia păstrată în amintita colecție Kemény, în vreme ce N. Densușianu (1890) a făcut apel la ediția Fejér, coroborată cu cea a predecesorului său. În fine, ultimii editori (1977) au preluat textul după ediția Fejér, confruntîndu-l cu cel publicat de N. Densușianu.

⁴ Vezi în acest sens A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 647, nota 13. Șt. Pascu, *Rolul cnezilor din Transilvania în lupta antiotomană a lui Iancu de Hunedoara*, în „Studii și cercetări de istorie — Cluj”, VIII (1957), nr. 1—4, p. 34, nota 17 îi socotește — de pildă — pe cei trei cnezi hațegani drept „răzvrătiți fugiți în Moldova”.

⁵ A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 646.

⁶ Hurmuzaki-Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I/2, București, 1890, doc. CCCCXXXVI, p. 515—516.

⁷ *Ibidem*, doc. CCCCXXXVIII, p. 517—518 : „*quae <medietas possessionis> ex iudiciali deliberatione ob atroces excessus Joannis filii Bartholomaei de eadem Fahid ad manus nostras devenerat*”.

exemple ilustrează sugestiv dreptul de danie al voievodului Transilvaniei prin autoritatea ce-i era conferită și delegată de către suveran. Acesta este de altfel și cazul documentului din 1435, voievodul Ladislau Csáki amintind în mod lămurit că dăruiește cnezatele confiscate „în numele sus-amintitului nostru domn împărat <...> potrivit cu rînduiala dreptului nostru de danie“ (*in persona prefati domini nostri imperatoris <...> nostre rite incumbunt <!> collactioni*). În acest fel „autoritatea ce și-o manifestă voievodul față de grupul de români“ nu este defel „nevero-similă“, neputînd deci constitui un argument care să pună în cauză autenticitatea documentului din 1435. O lectură atentă a textului acestui document — chiar în versiunea sa cunoscută pînă în prezent — l-ar fi scutit pe A. A. Rusu și de constatarea că dania făcută „fără incuviințare ori sub rezerva incuviințării regale“ ar fi răsplătit niște servicii aduse de beneficiari doar părintelui donatorului cu 15 ani în urmă, iar nu și acestuia personal. Formularea din document este cît se poate de limpede, deoarece se precizează că donația reprezenta și o recompensă a „fap-telor de credință și a feluritelor slujbe credincioase ale nobililor Mihail și Basarab și Ioan, fii ai răposatului Ioan de zisul Rîușor“ etc. (*fidelitatibus et multiphariis obsequiis nobilium Michaelis et Bozrad ac Johannis, filiorum condam Johannis de dicta Ryusor*). Chiar dacă serviciile celor trei români au fost aduse — așa cum precizează documentul din 1435 — „sfintei coroane regale“ (*sacre regio dyademati*) iar nu direct voievodului, acesta — în temeiul autorității delegate lui de către suveran — avea cu atît mai mult dreptul și căderea deplină să le recompenseze după cuviință.

Un alt argument care îl îndeamnă pe A. A. Rusu să pună la îndoială autenticitatea documentului din 1435 ar fi constatarea că în acest caz „capitulul din Alba Iulia nu a fost chemat să legalizeze deposedarea și nici noua donație“. Or, simpla cunoaștere a procedurii juridice de intrare în stăpînirea unor bunuri imobiliare dobîndite prin donație i-ar fi risipit autorului orice nedumerire. Astfel, în temeiul documentului de danie (*litterae donationales*) eliberat beneficiarului, donatorul ordona — prin așa-numitele *litterae introductoriae* sau *litterae statutoriae* — capitolului în a cărui rază de competență se aflau bunurile dăruite, să efectueze punerea și trecerea în stăpînire, stabilind în același timp unele elemente de ordin procedural (de ex. martorii, instanțele judecătorești de apel etc.). Odată efectuată punerea și trecerea beneficiarului în stăpînirea bunurilor dăruite, capitulul respectiv era dator să raporteze donatorului modul în care a dus la îndeplinire sarcina încredințată. În cuprinsul aceluiași document (*litterae relatoriae*) capitulul menționa totodată elementele legate de desfășurarea procedurii de *introductio-statutio* (de pildă, manifestarea unei împotriviri — *contradictio* față de dreptul de stăpînire al titularului asupra bunurilor donate). Ținînd seama de cele de mai sus, reiese cu limpezime faptul, că documentul din 1435 reprezintă tocmai „scri-soarea de danie“ (*litterae donationales*) înmînată beneficiarului de către donator, astfel încît apelul la serviciile Capitulului din Alba Iulia nu-și are locul în cu-prinsul ei.

Un alt argument invocat de A. A. Rusu în sprijinul opiniei sale este constatarea că cei trei cnezi hațegani deposedați în 1435 ar fi procedat „de două ori nefiresc“ : mai întîi prin devastarea propriilor bunuri, iar apoi prin „emigrarea“ lor „pe ascuns“. Și această situație poate fi explicată în mod satisfăcător. Socotim că în cazul de față asistăm la unul din episoadele procesului de deposedare a cnezilor din Țara Hațegului, fenomen sesizabil încă în veacul al XIV-lea⁸. Chiar și

⁸ Cf. M. Holban, *Deposedări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor*, în vol. M. Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, București, 1981, p. 232 și urm. Ne sînt de altfel cunoscute și procese de proprietate între familii cneziale la începutul secolului al XV-lea. Astfel, la 17 februarie 1411, în fața scaunului de judecată a districtului Hațeg (*iurati ac universi kenezii ceterique Walahy de districtu castri Hachzak ... in sede iudicaria consedentibus etc.*), protopopul Dobrotă din Rîu Bărbat împreună cu fiii săi își încheie disputa cu fiii cnezului Lel, împărțind între ei cnezatul Rîu Bărbat și moșia Hobîța, cf. Fr. Solyom-Fekete, *Date privitoare la istoria cnezatelor române*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie“ (în continuare: *Rev. ist. arh. fil.*), anul III (1885), vol. V, fasc. I, p. 135—137 (= Solyom-Fekete F., *Vázlatok az oláh kenézi intézmény története ismeretéhez*, în „A Hunyadvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat évkönyve“, vol. II (1884), nr. 1, p. 24—27). De remarcant prezența lui Ioan, fiul lui Basarab de Rîușor (*Rysary*) și a lui Ladislau, fiul lui Buda de Rîușor, între jurații scaunului cnezial de judecată.

documentul din 1435 ne oferă argumente în acest sens. Astfel, cei trei cnezi hațegani, stăpînind jumătate din cnezatul moșiei Rîușor și cnezatul satului liber Șerel, erau deposedați de acestea în favoarea nobililor Mihail, Basarab și Ioan de Rîușor, cărora le sînt acordate cu titlul de danie nouă (*nova donatio*). Faptul că e vorba de o nouă danie, deci de o reconfirmare a unor drepturi patrimoniale mai vechi, ne îndeamnă să credem că nobilii de Rîușor stăpîniseră și pînă la 1435 jumătate din moșia Rîușor (cu atribuțiunile cneziale aferente și, poate, în diviziune cu cnezii amintiți). Ei au reușit să acapareze acum și cealaltă jumătate a acesteia (împreună cu satul liber Șerel) aparținînd cnezilor de Rîușor, de care erau legați — cu mare probabilitate — prin relații de rudenie⁹. Ținînd seama de cele de mai sus, socotim acțiunea celor trei cnezi hațegani ca o ultimă și disperată încercare de a-și afirma drepturile asupra cnezatului lor și de a se împotrivi — e drept, într-un mod mai puțin obișnuit — în fața unei ocupări cu forța. În acest context este pe deplin explicabilă — odată cu eșuarea încercării de împotrivire, însoțite probabil de un conflict violent — părăsirea „pe ascuns” (*furtive*) a Țării Hațegului și a Transilvaniei de către cei trei cnezi români. Astfel, documentul dat de voievodul Ladislau Csáki în 1435 nu reprezintă decît punctul final și consfințirea legală a uneia dintre acțiunile de deposedare a cnezilor din Hațeg de bunurile lor. În persoana celor trei beneficiari ai daniei voievodale pot fi recunoscute în schimb acele elemente ale cnezimii — puține la număr —, care au reușit, prin diferite mijloace, să se asimileze nobilimii, ducînd acțiuni stăruitoare de cîmpire și acaparare a bunurilor cneziale, fenomen de altfel sesizabil în Țara Hațegului și în a doua jumătate a secolului al XV-lea¹⁰.

„Emigrarea” celor trei cnezi hațegani în Moldova, iar nu „în Țara Românească, care (sic!) era mai aproape”, îi trezește lui A. A. Rusu nu mai puțină mirare decît episodul pustiirii din proprie inițiativă a bunurilor aparținînd lui Costea, Stanciu și popa Vilcu. Într-adevăr, la prima vedere pare cu totul surprinzător faptul, că cei trei cnezi români nu și-au căutat a refugiu în țara românească de la sud de Carpați, în imediata apropiere a fostelor bunuri, preferînd să se pună la adăpost în Moldova, mai îndepărtată de locurile de obîrșie. Analiza atentă a contextului istoric ne oferă și în acest caz explicații pe deplin plauzibile. Este mai presus de orice îndoială că, în urma evenimentelor produse la Rîușor și Șerel, cei trei cnezi hațegani, fără să mai aștepte un deznodămînt cu previzibile urmări negative, au dorit să-și pună persoana la adăpost sigur de o posibilă intervenție a voievodului transilvănean sau chiar a regelui ungar. Or, Țara Românească nu mai putea oferi la acea dată nici un fel de garanții de securitate. Încă în 1434 Sigismund de Luxemburg a inițiat ultima sa ofensivă menită să-i asigure dominația asupra țării românești de la sud de Carpați, sprijinind în acest scop intervenția armată a pretendentului domnesc Vlad Dracul¹¹. Deși continua să-l asigure în taină pe Sigismund de credința sa, totuși Alexandru al II-lea Aldea, voievodul

⁹ Vezi tabelul genealogic, întocmit pe baza tuturor datelor cunoscute pînă în prezent.

¹⁰ Astfel, în 1479 (sau la sfîrșitul anului 1478) nobilul Mihail Cîndea din Rîu de Mori — pe atunci castelan al Hațegului — a atacat cu mînă armată casa popii Stoica din Valea Diljii (*Stoika, presbiter Wlahys de Walya*), l-a prins și închis în cetatea Hațegului, unde l-a supus apoi unor grave maltratări. În aceeași vreme slujitorii (*familiares*) castelanului Cîndea au prădat casa din Valea Diljii a popei Stoica și i-au luat vitele, cf. A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 649. Cu acest prilej A. A. Rusu remarcă pe bună dreptate: „Ținem să subliniem că acțiunea de o extremă duritate întreprinsă de Mihail Cîndea și oamenii săi nu trebuie nici un moment considerată ca avînd substraturi (sic!) religioase (Cîndeștii erau stăpîni la Valea Diljii încă din 1440 — n.n.). Probabil că în anii '70 ai veacului a avut loc o violență tentativă de eliminare a cnezilor locali din competiția pentru stăpînirea satului”. (subl. n.).

¹¹ Pentru aceste împrejurări, cf. I. Minea, *Principatele române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 240. Vezi și Gr. C. Conduratu, *Relațiunile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria pînă la anul 1526*, București, 1898, p. 127 și urm. și C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II/1, București, 1937, p. 5 și urm.

Țării Românești¹², s-a folosit de ajutorul turcilor pentru a-l respinge în Țara Birsei pe Vlad Dracul, salvându-și astfel scaunul¹³. Mai mult, la începutul lui 1435 domnul muntean a luat pentru a doua oară calea Adrianopolului spre a se închina sultanului¹⁴, iar în vara aceleiași an, cu ajutor turcesc, a întreprins o nouă expediție împotriva lui Vlad Dracul refugiat în Transilvania¹⁵, premergând astfel pustiitorul atac otoman din septembrie 1435 dezlănțuit asupra părților de sud ale regatului ungar¹⁶. În aceste condiții starea de continuă nesiguranță din Țara Românească, stat expus atît ambițiilor de cotopire ale celor două mari puteri învecinate și rivale, cît și luptelor interne pentru putere, îi va fi îndemnat pe Costea, Stanciu și popa Vilcu să-și caute adăpost ceva mai departe. Cunoscînd desigur într-o măsură îndestulătoare mutațiile survenite în conjunctura internă și externă a țărilor române, cei trei cnezi hațegani au preferat să se refugieze în Moldova. Opțiunea lor se explică și prin restabilirea liniștii interne în țara românească de la est de Carpați odată cu încheierea luptelor pentru domnie între cei doi fii ai lui Alexandru cel Bun. Înfrînt în bătălia de la Piperesti (4 august 1435), Ștefan a fost nevoit să accepte la sfîrșitul lunii august 1435 împăcarea cu Iliș, el nemaîavînd nici o speranță de ajutor din Țara Românească¹⁷. Astfel Moldova, readusă pe deplin sub influența Poloniei, care se opunea politicii de expansiune orientală a lui Sigismund de Luxemburg, li s-a părut celor trei români hațegani un refugiu destul de sigur și totodată destul de apropiat, unde puteau aștepta venirea unor zile mai fericite pentru ei¹⁸. Ne rămîne însă necunoscută calea pe care s-au refugiat în Moldova cei trei cnezi proscrisi. Admițînd că frontiera de sud a Transilvaniei era pizită cu strășnicie încă din 1432¹⁹ — probabil imediat după vestea primei închinări a lui Alexandru al II-lea Aldea —, credem că cei trei români, evitînd în drumul lor teritoriul scaunelor săsești, au ajuns în Moldova printr-una dintre trecătorile Carpaților orientali.

Între argumentele menite să probeze caracterul apocrif al documentului din 1435 A. A. Rusu invocă și faptul că „ciudată este și orientarea obligațiilor cneziale către curtea regală și nu către cetatea regală a Hațegului, așa cum știm că se întîmpla în mod obișnuit“. Chiar dacă această prevedere are un caracter de excepție, o socotim totuși pe deplin posibilă, mai ales că transferul se operează în

¹² Pentru persoana și politica domnului muntean, cf. C. Kogălniceanu, *Alexandru II zis Aldea, domnul Țării Românești 1431; 1432—1435*, în Rev. ist. arh. fil., vol. XII (1911), p. 44—51; Ad. A. Vasilescu, *Urmașii lui Mircea cel Bătrîn pînă la Vlad Teșes. I. De la moartea lui Mircea cel Bătrîn pînă la Vlad Dracul 1418—1437*, București, 1915, p. 43—55 (extras din Rev. ist. arh. fil., vol. XV); St. Nicolaescu, *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea, fiul lui Mircea Vodă cel Bătrîn 1431—1435*, în Rev. ist. arh. fil., vol. XVI (1922), p. 226—241 și idem, *Hrisoave și cărți domnești de la Alexandru Vodă Aldea, fiul lui Mircea cel Bătrîn, iunie 1431—iulie 1435*, în Rev. ist. arh. fil., vol. XVI (1922), p. 243—270.

¹³ Privitor la lupta pentru domnie între urmașii lui Mircea cel Bătrîn, cf. A. D. Xenopol, *Lupta între Drăculești și Dănești*, în „Analele Academiei Române“, Mem. secț. ist., tom XXX, 1907, p. 183—272.

¹⁴ I. Minea, *op. cit.*, p. 241.

¹⁵ Al. A. Vasilescu, *op. cit.*, p. 54.

¹⁶ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, p. 82—83.

¹⁷ I. Minea, *op. cit.*, p. 238—240. Pentru situația internațională a Moldovei în acești ani, cf. N. Grigoraș, *Țara românească a Moldovei pînă la Ștefan cel Mare 1359—1457*, Iași, 1978, p. 127 și urm. (vezi mai ales p. 138—139).

¹⁸ Însuși A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 649 ne oferă un argument în favoarea legăturilor Țării Hațegului cu Moldova, fără a contesta — și pe bună dreptate — autenticitatea faptelor. Astfel, în vremea lui Ștefan cel Mare, Lațcu Cîndea — pe atunci castelan al Hațegului — dăruiește mănăstirii Neamț o ferecătură de argint pentru un Tetraevangheliar ornat de Gavril Uric. Vezi și Al. Găină, *Legături bisericești și culturale între Transilvania și Moldova în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „Mitropolia Ardealului“, anul XX (1975), nr. 10—12, p. 865—879.

¹⁹ La 24 februarie 1433, aflat la Siena, Sigismund de Luxemburg reiterează scaunelor săsești din Transilvania ordinul de a participa activ la paza hotarelor începînd din Țara Făgărașului și pînă în cea a Hațegului: „...pro defendendis et recludendis viis et stratis alpium illarum parcium, a pertinentiis scilicet Terre Fogaras vsque districtum Haczaak existencium, ne scilicet iidem Turci (dar la fel de bine și Alexandru al II-lea Aldea! n.n.) possent subintrare in eisdem alpiibus“, cf. Hurmuzaki-Densușianu, vol. I/2, doc. CCCCLXXXVI, p. 584 (= Hurmuzaki-Iorga, vol. XV/1, doc. XXIV, p. 17—18, fără indicarea edițiilor anterioare).

limitele de competență ale aceluiași beneficiar — suveranul, fie că suma de bani urma să revină unei cetăți regale, fie că era vărsată direct vistieriei țării.

Din dorința de a dovedi cu orice preț drept un fals documentul din 1435, A. A. Rusu nu șovăie să afirme că „nota de autenticitate pe care i-o conferă actului (A. A. Rusu folosește cînd termenul de *act*, cînd cel de *document* — n.n.) unele personaje istorice reale a fost dobîndită prin împrumutarea (sic!) lor din alte documente“. Nu ni se spune nici de această dată, care ar fi personajele reale și care cele fictive ori false, „împrumutate“ din alte documente. Mai mult, menționînd drept una dintre sursele „personajelor împrumutate“ un document din 1453, A. A. Rusu îl declară cu seninătate fals și pe acesta. În asemenea împrejurări se cuvine să ne oprim și la acest nou fals „descoperit“ și incriminat de autor. Iată, pe scurt, conținutul documentului în cauză: la 15 noiembrie 1453, regele ungar Ladislau al V-lea Postumul, aflat la Praga, ordonă Capitlului din Alba Iulia să dea în stăpînire nobililor Mihail, Ioan și Basarab de Rîușor moșiile Rîușor (*Ryusor*) și Șerel (*Serel*) din districtul Hațegului și comitatul Hunedoarei. Mai aflăm din cuprinsul documentului că „aceiași Mihail, Ioan și Basarab declară că s-ar fi aflat încă de demult și se află și acum în stăpînire netulburată a acelor <moși>, după chipul celorlalți bărbați nobili <...>, în acele condiții, cu aceleași slujbe și obiceiuri, în temeiul cărora au obișnuit să dăruiască predecesorii noștri, regii Ungariei, moșii și sate în districtele românilor“²⁰. Din ordinul regal adresat Capitlului din Alba Iulia (*litterae statutoriae*) aflăm de asemenea — și pe bună dreptate — că dania a fost acordată în temeiul unui alt document, cel donațional (*vigore aliarum litterarum* <I> *nostrarum donationalium exinde confectarum*), răsplătindu-se astfel, „sub chipul noii noastre danii“ (*novae nostrae donationis titulo*), „credința și slujbele de credință“ (*pro fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis*) ale celor trei beneficiari. Mai mult, dintr-o notă marginală a contelui Kemény, în a căruia colecție se păstra o copie, aflăm că documentul din 1453 a fost transcris în 1671 de către Capitlul din Alba Iulia, cuprinsul lui fiind trecut în protocolul documentelor transcrise, păstrat în arhiva capitulară. Cu aceeași ocazie se amintește că această poruncă regală se afla reprodușă și în raportul din 1455 adresat suveranului în privința ducerii la îndeplinire a procedurii de dare în stăpînire. Raportul din 1455 se păstra, la rîndul său, între documentele transmisionale din 1785 ale Ecaterinei de Rîușor, căsătorită cu Mihail Kenderesi (Căndreș)²¹. Întemeiat pe constatarea că „cei trei (nobilii români — n.n.) primeau donația de la 1453 pentru posesiunea lor de fapt, fără o rememorare a vreunui act asemănător emis înainte“, A. A. Rusu conchide că „și acest act acuză (sic!) falsul din 1435“. Or, în practica emiterii documentelor de danie sînt cunoscute situații destul de numeroase — mai ales dacă e vorba de o nouă donație (*nova donatio*) —, de fapt o întărire a alteia mai vechi — cînd, asemenea acestui caz din 1453, nu se menționează în mod expres existența unui document donațional anterior, ci se înregistrează doar declarația beneficiarului. Aceasta nu înseamnă însă defel, că în cazul emiterii unui document de întărire — acțiune inițiată de regulă la cererea părții interesate — beneficiarul n-ar fi fost dator să înfățișeze titlul legal în virtutea căruia urma să se bucure de reconfirmarea drepturilor de proprietate. Menționarea expresă a documentului donațional inițial în cuprinsul celui de confirmare nu este însă o condiție *sine qua non*. De altfel, dacă documentul din 1453 ar fi fost un fals, aceasta s-ar fi vădit negreșit cu ocazia îndeplinirii procedurii de dare în stăpînire a bunurilor donate. Or, nici delegații Capitlului din Alba Iulia nu au socotit apocrifă porunca ce le fusese adresată de suveran, după cum nici cu ocazia efectuării procedurii de *statutio* nu s-a prezentat vreun *contradictor* care să incrimineze validitatea și autenticitatea titlului de drept acordat beneficiarilor. Ținînd seama de aceste constatări, precum și de existența originalului (semnalată de altfel

²⁰ Hurmuzaki-Densușianu, vol. II/2, București, 1891, doc. XIII, p. 18—19: „*in quarum pacifico dominio iidem Michael, Joannes et Bazarab ad instar ceterorum virorum nobilium se a dudum perstitisse persistereque asserunt etiam de presenti <...> sub eisdem conditionibus, servitutibus et consuetudinibus, quibus per predecessores nostros reges Hungariae in districtibus Valachorum possessiones et vilae <I> donari consueverant*“.

²¹ *Ibidem*, p. 18, nota 1: „*Mandatum hoc anno 1671 transumptum fuit per requisitores Albenses pro parte Petri Kenderesi et Joannis Vajda de Serel et transumptum hoc inscriptum est Protoc. Arch. Capit. Alb. Trans. II, 92. Mandatum hoc statutorium continetur in literis super pura statutione in substrato per Capit. Alb. a. 1455 expeditis. Relatoriae extant in transmisionalibus causae Catharinae Rusori Michaële Kenderesianae de anno 1785. Mandatum vero statutorium isthoc originaliter exstat in Arch. Capit. Alb. Transilvaniae*“.

și de A. A. Rusu), nu avem deci nici un temei să ne îndoim de autenticitatea documentului confirmațional de la 1453. În aceste condiții Mihail, Ioan și Basarab de Riușor, beneficiarii întăririi regale din 1453, *sunt identici* cu cei din documentul de la 1435 și nicicum nu este „personaje istorice reale împrumutate” pentru a conferi pretinsului fals „nota de autenticitate”. La 1453 cei trei nobili români n-au făcut decât să procedeze legal, spre a obține reconfirmarea unui titlu de drept dobândit cu 18 ani mai devreme, în 1435.

Întemeiat atât pe argumentele dezbătute mai sus cit și pe prezența în colecția Kemény a copiei care a servit primei ediții, A. A. Rusu crede că „devine limpede că punctul de plecare al actului din 1435 a fost la Kemény”. Autorul își duce gândul pînă la capăt și afirmă: „Cum activitatea sa (a lui Kemény — n.n.) de falsificator de surse istorice este notorie, înclinăm să credem că stăm (sic!) în fața unui nou „produs” identificat al său”. În fine, dar nu în ultimul rînd, A. A. Rusu „înclină” să socotească drept un fals documentul din 1435, deoarece „ca atare (sic!) nu a apărut (sic!) niciodată în original”. Astfel concluzia i se impune autorului aproape de la sine: „În urma acestor observații (A. A. Rusu are deplină dreptate, căci de argumente fundamentate temeinic nici nu poate fi vorba — n.n.) actul de la 1435 va trebui (sic!) să-și încheie, odată pentru totdeauna, prodigioasele peregrinări istoriografice (sic!)”. Mai mult, întemeiat pe „demonstrarea” acestui pretins fals, A. A. Rusu trage concluzii de ordin general, căutînd să lămurească desfășurarea unui proces istoric de anvergură: „Prin eliminarea actului din 1435 și din ansamblul de donații regale (este totuși o recunoaștere implicită a participării suveranului la acordarea actului de danie — n.n.) îndreptate către (sic!) feudalitatea hațegană ajungem la înțelegerea unei schimbări a politicii de stat. Regalitatea, fără să renunțe întru totul la extensiunea (sic!) catolicismului, a încercat soluții de reconciliere cu românii ortodocși” etc.²²

Pentru a risipi orice urmă de îndoială în privința caracterului autentic al documentului din 1435 vom prezenta în continuare și alte argumente, în afara celor expuse mai sus. În această ordine de idei scotim drept o dovadă peremptorie a autenticității documentului adus în discuție regăsirea originalului, al cărui text, traducere și facsimil fotografic le reproducem în anexă²³. Analiza paleografică a originalului, coroborată cu cea diplomatică a textului definitiv stabilit, nu face decât să confirme o dată mai mult autenticitatea sa. Însemnarea de pe verso confirmă, la rîndul ei, o certitudine de acum pe deplin cîștigată²⁴. Textul transcris după original și astfel întregit al documentului din 1435 ne mai aduce o lămurire de mare interes pentru trecutul cnezilor români din Hațeg. Astfel, textul lacunar al documentului n-a îngăduit pînă în prezent stabilirea precisă a împrejurărilor în care Ioan, tatăl celor trei nobili din Riușor, și-a pierdut viața în bătălia „de lingă” (*ad* în toate edițiile de pînă acum — n.n.) cetatea Hațegului, luptînd sub comanda voievodului transilvănean Nicolae Csáki împotriva „dușmanilor celor mai cumpliți ai credinței catolice” (*katholice fidei nephadissimis emulis*). Formularea incompletă

²² Cf. A. A. Rusu, *op. cit.*, p. 647—648.

²³ Originalul a fost donat Arhivelor Statului prin 1930—1940 de către farmacistul Hențiescu din București și inclus apoi în colecția *Achiziții Noi*, pach. VIII, nr. 1. Editarea textului după original ne-a îngăduit îndreptarea greșelilor de transcriere, completarea lacunelor de lectură, precum și revizuirea integrală a traducerii în limba română, ca punct de referință servindu-ne ultima ediție²⁵ de pînă acum a documentului (DRH, seria D, vol. I, doc. 220, p. 318—320); vezi și nota 3.

²⁴ Textul însemnării este următorul: „Aceste trei scrisori ale domnilor Kenderesi (Căndreș — n.n.) din lăudatul comitat al Hunedoarei <dom> doar date (cu sensul de *înfățișate* — n.n.) <și> nu țin de arhivă” (*Dominatorum Kenderesiorum in inlycto comitatu Hunyadiensis tantummodo datae tres litterae hae non sunt ad archivium spectantes*). Pe baza însemnărilor aflate pe versoul altor două documente editate — privind, la rîndul lor, moșii Riușor și Șerel — am putut stabili data și împrejurările redactării notei de pe originalul din 1435, precum și cele trei documente amintite acolo. Iată mai întii documentele în cauză:

1) 1398 august 5, Hațeg — sentință dată de castelanul Hațegului, Știber de Dobusky, împreună cu cei 12 jurați ai „provinciei Hațeg” (*duodecim iurati provinciae Haczak*), în procesul dintre frații Dragotă și Ion, cnezi de Rîul Alb (*Ryul-alba*) și frații Ianustin, Basarab și Costea, cnezi de Riușor (*Ryuschor*), privind plata taxei cneziale către vistieria regală (ed. după originalul aflat în posesiunea sa de N. Densușianu, *Chinesiolul familiei Băsărabă din Țara Hațegului*, în Rev. ist. arh. fil., anul IV, 1902, vol. VIII, p. 63—66; text, traducere și facsimil fotografic; *alte ediții*: Fejér, X, 8, p. 447; „Transilvania”, 1872, p. 172; Hurmuzaki-Densușianu,

lăsa însă deschisă posibilitatea unei interpretări *ad libitum*, fie în sensul unei bătălii date cu turcii, fie a unei ciocniri armate a trupelor voievodale cu românii ortodocși din Hațeg, „dușmanii cei mai cumpliti ai credinței catolice“. Textul transcris după original vine să risipească orice dubii, dovedind fără echivoc că moartea lui Ioan de Rîușor s-a produs în lupta dată de voievodul transilvănean „dincoace (subl. n.) de cetatea numită Hațeg, cu cei mai sălbatici turci, dușmanii cei mai cumpliti ai crucii lui Hristos și ai acestei credințe catolice“ (*cum seivissimis Turcis, crucis Christi et huius katholice fidei nephandissimis emulis cis castrum Haczak vocatum*). Într-adevăr, este vorba de bătălia dată mai jos de cetatea Hațeg — poate la Porțile de Fier ale Transilvaniei — la 24 septembrie 1420 de o oaste aflată sub comanda voievodului Nicolae Csáki. Lupta s-a încheiat cu înfringerea ostii transilvănene, trupele turcești ocupînd și distrugînd apoi Orăștia la 26 septembrie 1420²⁵. În aceste împrejurări e pe deplin firesc ca voievodul Transilvaniei, Ladislau Csáki, să-și fi amintit, chiar și după scurgerea a 15 ani, de serviciile ostășești aduse defunctului său părinte de către Ioan de Rîușor²⁶.

Textul publicat după original ne îngăduie, de asemenea, să stabilim fără echivoc, că bunurile sînt conferite celor trei nobili hațegani cu titlul de nouă danie (*nova donatio*), ceea ce se putea deduce doar cu greu din edițiile de pînă acum, în care lipsea tocmai pasajul cuprinzînd această precizare (*ac nove nostre donacionis titulo* etc.).

Rămîne doar să discutăm — avînd în vedere ipoteza de acum caducă a neautenticității — cui i-ar fi slujit falsificarea documentului de la 1435. În temeiul argumentelor aduse mai sus, trebuie exclusă dintru început varianta falsificării de către înșiși beneficiarii daniei voievodale. Nici momentul procedurii transmisele de desfășurate la 1785 în fața Capitlului din Alba Iulia nu îndreptățește, în raport cu situația dată, geneza unui fals. Ar rămîne doar ipoteza unui aport „creator“ al contelui Kemény, merit să-i slujească cercetările istorice. Deși Kemény deținea o copie a documentului în colecția sa, el i-a îngăduit totuși lui Ludwig von Rosenfeld să o transcrie, această a doua copie slujind apoi lui J. K. Schuller (1840) la publicarea primei ediții a documentului din 1435. Abia în 1846, cu prilejul unui studiu închinat cnezilor români din Transilvania, Kemény citează în sprijinul afir-

vol. I/2, doc. CCCXXX, p. 397 — după copii păstrate în colecția Kemény ori în arhiva Capitlului din Alba Iulia).

2) documentul din 1435

3) documentul din 1453; cf. notele 20 și 21.

Deoarece — potrivit însemnărilor de epocă — atît documentul din 1398 cît și cel din 1453 fuseseră transcrise în 1785 de Capitlul din Alba Iulia cu ocazia procedurii transmisele în beneficiul Ecaterinei de Rîușor (soția lui Mihail Kenderesi/Căndreș), rezultă cu limpezime că documentul din 1435 este cea de-a treia piesă documentară al cărei transumpt a fost realizat tot atunci. În acest fel însemnarea de pe versoul documentului din 1435 se explică pe deplin: după ce fusese prezentat spre transcriere — probabil de către Ecaterina de Rîușor — Capitlului din Alba Iulia împreună cu cele din 1398 și 1453 (*toate referindu-se la drepturi de proprietate asupra moșiei Rîușor*), cele trei originale au fost restituite celui ce le-a înfățișat, nefiind de trebuință arhivei capitulare. Astfel însemnarea de pe documentul din 1435 a fost redactată la 1785 de un scrib al Capitlului din Alba Iulia. La o datare a însemnării în secolul al XVIII-lea ne îndreptățește de altfel și grafia specifică epocii.

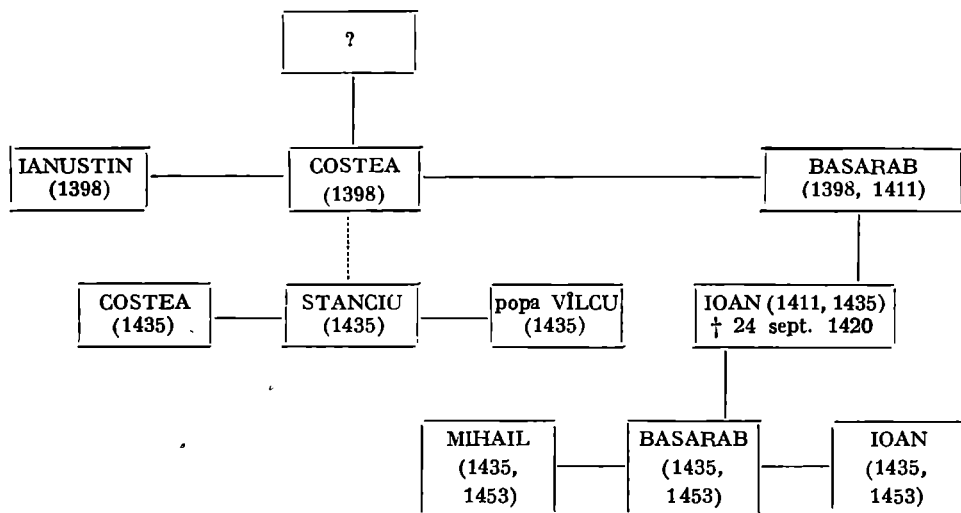
²⁵ Cf. G. Gündisch, *Siebenbürgen in der Türkenabwehr, 1395—1526*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, tom XIII, nr. 3, 1974, p. 419.

²⁶ Pentru meritele militare dobîndite în bătălia de lângă Hațeg din 24 septembrie 1420 voievodul Nicolae Csáki a ținut să-i răsplătească la scurt timp pe unii dintre participanți. La 4 iulie 1421 voievodul dăruia lui Costea, fiul lui Iaroslav de Valea Sălașului, precum și altor rudenii ale sale din familia Căndreștilor, moșia regală Barul Mic din districtul Hațeg, drept recompensă a vitejiei arătate în lupta cu turcii (*signanter vero nuper nobiscum in conflictu et persona <!> pugna cum seivissimis Turcis, quos viridici <!> in numero septuaginta <millia erant> sub castro Haczk commissis, cum crudeli morte cunctorum fratrum suorum ac priorum sanguinum effusionibus non parcendo*), cf. Hurmuzaki-Densușianu, vol. I/2, doc. CCCXXXVI, p. 515. La 7 iulie 1421 Nicolae Csáki dăruia lui Blasiu, fiul lui Sandrîn, precum și fiilor acestuia, jumătate din moșia Fahid (comitatul Alba), pentru a răsplăți serviciile ostășești aduse atît la apărarea donjonului Solyomkew (Piatra Șoimului), de lângă Tușnad, împotriva unui atac turcesc, cît și „*lateri nostro addictus, in conflictu cum idem saevissimis Turcis sub castro Haczk commissis*“, cf. Hurmuzaki-Densușianu, vol. I/2, doc. CCCXXXVIII, p. 517.

mațiilor sale referitoare la jurisdicția cnezială documentul din 1435²⁷. Nu o face însă nici după ediția Schuller (care nu se poate să-i fi rămas necunoscută) și nici după copia păstrată în propria-i colecție — așa cum procedează de altfel în numeroase alte cazuri —, ci după textul publicat între timp de G. Fejér (1844), pe baza transumptului din 1785 al Capitulului din Alba Iulia, care, bănuim, a stat și la baza versiunii din propria-i colecție. Odată editat textul — mai ales și după apariția celui din colecția Fejér —, contele Kemény nu mai putea avea nici un interes să „fabrică” un fals al documentului din 1435, de vreme ce autenticitatea acestuia era de acum pe deplin verificabilă.

În încheiere ne exprimăm convingerea că cercetări efectuate în *arhiva diplomatică* (Dl.) de la Arhiva Națională Maghiară din Budapesta²⁸ vor îmbogăți cu noi elemente și precizări zbuciumata istorie a românilor din Rîușor și Șerel în timpul veacului de profunde prefaceri care s-au plămădit sub semnul Huniadeștilor.

FAMILIA BASARAB DE RIUȘOR
(sf. sec. XIV—prima jum. sec. XV)

----- legături sigure de rudenie

- - - - - legături ipotetice de rudenie

Notă — între paranteze figurează data atestării în documente

1435 noiembrie 20, Hațeg. Voievodul Transilvaniei, Ladislau Csáki, confiscă de la cnezii de Rîușor, frații Costea, Stanciu și popa Vilcu, jumătate din cnezatul moșiei Rîușor, precum și pe cel al satului liber Șerel din districtul Hațeg, sub învinuirea de a fi devastat bunurile de acolo și de a se fi refugiat apoi în Moldova, pe care le dăruiește fraților Mihail, Basarab și Ioan de Rîușor ca răsplătă a serviciilor lor credincioase, dar mai ales ca o recompensare a meritelor militare ale defunctului lor tată Ioan în lupta împotriva turcilor, cu ocazia bătăliei date dincoace de cetatea Hațegului de răposatul voievod al Transilvaniei, Nicolae Csáki.

²⁷ J. Kemény, *Ueber die ehemaligen Knesen und Kenesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în „Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens“, ed. A. Kurz, vol. II, fasc. III, Brașov, 1846, p. 302, 304 și 326.

²⁸ Cf. Csánki D., *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol. V, Budapesta, 1913, p. 132—133, unde sînt indicate cotele documentelor din secolul al XV-lea și de la începutul veacului următor, privind moșiile Rîușor și Șerel, precum și pe stăpîniile acestora.

Nos, Ladislaus de Chaak, wayvoda Transsilvanus et comes de Zolnok et *cetera*¹, memorie commendamus *cunctis*² Christicolis presens *carmen*¹ cernentibus, pandimus in *hiis*³ *scriptis, quodquia*¹ Koztha, necnon *Zthanchul*⁴ et *Wolkol*⁵ sacerdos, alias *kenezii*⁶ de *Rywsor*⁷, districtus *Haczak*⁸, simulcum fratribus et filiis ipsorum, contra sacrum regium dyadema et dominum nostrum imperatorem *generosum*⁹ ac *nostrum*¹⁰ wayvodatus honorem ipsorum infidelitate proterviam ostendendo, depopulatis et devastatis possessionibus ipsius domini nostri per ipsos hactenus pro *keneziatu* tentis et possessis, se ad partes Moldavie nequiter et infideliter *transferendo*¹¹ et *furtive*¹² *saliendo*¹³, nunc *simulcum*¹⁴ huius regni hostibus et inimicis in depredationem et vastacionem eiusdem regni *machinantibus*¹⁵, *ydem*¹⁶ plura spolia, *facinora*¹⁷ et alia malorum genera *perpetrasse*¹⁸ et perpetrari *perhiberentur*¹⁹. Et quia totum *keneziatum* ipsorum, puta directa medietas tocius *keneziatu*s possessionis *Rywsor*⁷ *predicte*²⁰, necnon libere eorum ville Syerel vocate, in eodem districtu *existentem*²¹, racione dicte eorum infidelitatis ad dominum nostrum imperatorem manibusque nostris rite devolutum *existit*²² et redactum, pro eo, nos, vnamcur iuratis et univrsitate nobilium ac *keneziorum* ipsius districtus *Haczak*⁸, *sane*²³ exinde *deliberatis*²⁴, *ex*²⁵ *consilioque*²⁶ et voluntate eorundem, prefatos Koztha, *Zthanchul*⁴ et *Wlkol*⁵ sacerdotem, cum ipsorum fratribus et heredibus, mera *auctoritate*²⁷ et¹ in persona dicti domini nostri imperatoris et tota potestatis e¹ wayvodatus nostri plenitudine, dicto ipsorum *keneziatu* in dicta possessione *Rywsor*⁷ vocata, necnon iamdicta libera villa Syerel nominata, habito et existente, privamus et prorsus destitutos et in *evm*²⁸ orbatos committimus ipsisque²⁹, vti dicti domini nostri et sue serenitatis regni infidelibus, perpetuum silencium in persona sue *mayestatis*^{29b} imponimus de eisdem. *Quibus*¹ sic legitime³⁰ peractis, *premetitis*³¹ *nichilominus*³² et *sagaciter*³³ recensitis fidelitatibus et *multiplariis*³⁴ fidelibus obsequiis nobilium Michaelis et *Bozorad*³⁵ ac *Johannis*³⁶, filiorum *condam*³⁷ *Johannis*³⁶ de dicta *Rywsor*⁷, per ipsos iugiter et solerter insigniterque sacro regio dyademati locis et temporibus *incombenibus*³⁸ *sumpmacum*³⁹ diligencia, virtute eximia, laudabiliter exhibitis *possetenus*¹ et impensis et presertim dum *clare*⁴⁰ *recordie*⁴¹ *magnificus condam*³⁷ Nicolaus de *dicta*¹ Chaak, olim similiter wayvoda Transsilvanus, genitor noster, cum *sevissimis Turcis, crucis Christi et huius*⁴² *katholice*⁴³ fidei *nephandissimis*⁴⁴ emulis, *cis*⁴⁵ castrum *Haczak*⁸ vocatum, prelium *commisisset*⁴⁶ et certamen, tunc dictus *Johannes*⁴⁷, pater iamfatorum Michaelis, *Bozorad*³⁵ et *Johannis*³⁶, in area ipsius certaminis vti tyro *fortis*⁴⁸ fidelitatis constancia suffultus *dyucius*⁴⁹ dimicando, acris ictibus ipsorum hostium *inmaniter*⁵⁰ conflictu in eodem ipso genitore nostro ac⁵¹ aliis nobilibus atque probis cernentibus sauciatus et prostratus occubisset, nonnullis eciam aliis fratribus et propinquis suis ibidem in *ore*⁵² *gladii*¹ prostratis et interfectis, non sine *parva*⁵³ sui et *suorum*⁵⁴ sanguinis effusione, tam pro ipsius domini nostri regis, quam dicti genitoris nostri honore *singulari*⁵⁵ excellencia, *strenue et virtuose*¹ exhibere curavit obsequia. Ideo, nos, tam pro *paternis*⁵⁶, quam *eorundem*⁵⁷ Michaelis, *Bozorad*³⁵ et *Johannis*¹ *perpertratis laudedignis obsequiis*⁴², *predictum*⁵⁸ *keneziatum* iamfatorum Koztha, *Zthanchul*⁴ et *Wlkol*⁵ fratrumque et successorum *eorundem in dictu*⁴² *Rywsor*⁷ et Syerel libera villa *habitu et existens*⁵⁹, simulcum univrsis ipsius *keneziatu*s vtilitatibus et pertinenciis, *videlicet*⁶⁰ terris arabilibus, cultis et incultis, silvis, nemoribus, rubetis, pratis, fenetis, aquis aquarumque decursibus, campis, montibus alpibus et generaliter *cunctis vtilitatum integritatibus et condependenciis*⁶¹. [de] iure ad *eundem*⁶² spectantibus ac sub eisdem veris et antiquis metis ac⁵¹ limitibus, quibus medietas integri *keneziatu*s *antedicti*⁶³ hucusque per annotatos Koztha, *Zthanchul*⁴ et *Wlkol*⁵ *ipsorumque fratres*¹ tenta fuisset et possessa, pre-nominatis *Michaeli*⁶⁴, *Bozorad*³⁵ et *Johanni*⁶⁵, filiis *Johannis*³⁶ et per ipsos filios eorum ipsorumque heredibus et *posteritatibus*⁶⁶ univrsis, in persona prefati domini nostri imperatoris, more et ritu¹ libere ville ac *nove nostre donacionis titulo et omni eo iure quo ipse libere ville*⁴² previa racione nostre rite *incombant*⁶⁷ collacioni, perpetuo *dedimus, donavimus et contulimus, ymmo*⁶⁸ *damus, donamus et conferimus iure perpetuo*⁴² et *irrevocabiliter*⁶⁹ tenendum, possidendum, pariter et habendum pleno iure; *censum*⁷⁰ eciam et *dacium*⁷¹ curie regie *de supradictis*¹ liberis villis, per nos modo previo memoratis Michaeli, *Bozorad*³⁵ et *Johanni*⁶⁵ datis et collatis, provenientes, eisdem et ipsorum posteritatibus duximus *perpetue*⁷² *remittendum et relaxandum remittimusque*⁷³ et relaxamus *presencium*¹ patrocinio mediante. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes literas nostras patentes, impressione sigilli nostri roboratas, annotatis Michaeli, *Bozorad*³⁵ et

*Johanni*⁶⁵ duximus concedendas vberiozem ad cautelam. Datum in *Haczak*⁸ *antedicta*⁷⁴, die *dominico proximo*⁷⁵ post festum beate *Elyzabet*⁷⁶ regine, anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo quinto⁷⁷.

L. S.

Noi, Ladislau de Chaak, voievodul Transilvaniei⁷⁸ și comite de Solnoc etc., dăm de știre tuturoră celora ce-l cinstesc pe Hristos, care vor vedea cuprinsul scrisorii de față și le facem cunoscut prin acest înscris că, deoarece Costea, precum și Stanciul și popa Vilcu, altădată cnezii din Rîușor în districtul Hațeg, împreună cu frații și fiii lor, arătînd cu nerușinare necredința lor față de sfînta coroană regală și față de împărat⁷⁹, stăpînul nostru milostiv, precum și față de demnitatea noastră de voievod, au pustiit și au jefuit moșiile aceluiași domn al nostru, ținute și stăpînite de ei pînă acum <în calitate> de cnezat, trecînd apoi cu ticăloșie și necredință în părțile Moldovei și plecînd pe ascuns, uneltesc acum împreună cu dușmanii și potrivnicii acestui regat spre pustiirea și devastarea aceluiași regat și se spune că ar fi săvîrșit și săvîrșesc multe jafuri, nelegiuri și alte rele de acest fel. Iar fiindcă s-a văzut că întreg cnezatul lor, anume dreapta jumătate a întregului cnezat al sus-numitei moșii Rîușor, precum și satul lor liber numit Șerel, aflătoare în același district, a fost trecut și readus după rînduială, din pricina zisei lor necredințe, în stăpînirea împăratului nostru și în mîinile noastre, de aceea, noi, împreună cu jurații și cu obștea nobililor și cnezilor aceluiași district Hațeg, după ce am chibzuit bine și după sfatul și vrerea acelorași, <precum și> în temeiul autorității și în numele zisului domn al nostru, împăratul, și cu întreaga putere decurgînd din deplinătatea <autorității> noastre voievodale, îi înlăturăm de-a dreptul pe sus-amintiții Costea, Stanciul și popa Vilcu, împreună cu frații și moștenitorii lor, din zisul cnezat avut și aflător în zisa moșie numită Rîușor, precum și în tocmai-pomenitul sat liber numit Șerel, și poruncim să fie lipsiți pe veci <de acest cnezat> și le impunem, în numele Maiestății Sale, ca unor necredincioși față de regatul zisului nostru domn și față de Luminăția Sa, tăcere veșnică în privința aceluiași <cnezat al lor>. După ce acestea au fost astfel săvîrșite în chip legiuit, avînd nu mai puțin în vedere și luînd seama cu agerime <de minte> la faptele de credință și feluritele slujbe credincioase ale nobililor Mihail și Basarab și Ioan, fii ai răposatului Ioan de zisul Rîușor, pe care aceștia le-au făcut pînă acum și le-au adus fără preget, cu iscusință și cu distincție sfîntei coroane regale la locuri și în vremuri convenite, cu toată hărnicia, cu aleasă virtute, într-un chip vrednic de laudă, dar mai cu seamă pe cînd măritul răposat de strălucită aducere aminte Nicolae de zisa Chaak, odinioară de asemenea voievod al Transilvaniei⁸⁰, părintele nostru, dăduse o luptă și bătălie dincoace de cetatea numită Hațeg cu cei mai sălbatici turci, dușmanii cei mai cumpliti ai crucii lui Hristos și ai acestei credințe catolice, atunci zisul Ioan, părintele des-pomeniților Mihail, Basarab și Ioan, luptînd mai multă vreme ca un oștean de rînd, însuflețit de statornicia unei credințe puternice, a fost lovit năprasnic de izbiturile crunte ale dușmanilor, rănit și aruncat la pămînt, <iar apoi> a zăcut mort în acea ciocnire în care au luptat însuși părintele nostru și alți nobili și alți bărbați vrednici, ba chiar și alți cîțiva frați și apropiați de-ai lui, loviți tot acolo de săbii, au fost doborîți la pămînt și uciși, <astfel încît>, cu nu puțină vărsare a singelui său și alor săi, s-a îngrijit să-și aducă serviciile, cu deosebită distincție, fără preget și cu vitejie, atît spre cîntea aceluiași domn al nostru regele, cît și a părintelui nostru. De aceea, noi, atît pentru <a răsplăti> serviciile părintești demne de laudă, cît și pe cele aduse de aceeași Mihail, Basarab și Ioan, am dat, am dăruit și am hărăzit pe vecie sus-pomeniților Mihail, Basarab și Ioan, fii ai lui Ioan, iar prin ei fiilor lor și moștenitorilor și urmașilor lor, sus-amintitul cnezat al des-menționaților Costea, Stanciul și Vilcu, ale fraților și urmașilor acelorași, deținut și aflător în zisul Rîușor și în satul liber Șerel, împreună cu toate folosințele și pertinențele aceluiași cnezat, anume pămînturi de arătură, lucrute și nelucrute, păduri, dumbrăvi, măcănișuri, lunci, fîneturi, ape și cursuri de apă, cîmpuri, dealuri, munți și, în general, toate întregirile și dependențele folosințelor care țin de drept de acestea, în adevăratele și vechile lor hotare și margini, în care a fost ținută și stăpînită pînă acum jumătatea întregă a sus-numitului cnezat de către pomeniții Costea, Stanciul și Vilcu și de către frații lor, în numele sus-amintitului nostru domn împărat, după obiceiul și rînduiala satelor libere și sub numele noii noastre danii și cu toate acele drepturi, care se cuvin aceluiași sat liber, potrivit cu rînduiala dreptului nostru de danie; ba chiar îl dăm, dăruim și hărăzim <cnezatul> cu drept veșnic și de nestrămutat, ca să-l țină, stăpînească și să-l aibă, de asemenea, cu drept deplin. Am hotărît să-i iertăm și să-i slobozim pe vecie și îi iertăm și slobozim prin puterea scrisorii

de față pe aceiași și pe urmașii lor de censul și de darea către curtea regală provenind de la sus-amintitele sate libere, dăruite și hărăzite de noi în chipul amintit mai înainte pomeniților Mihail, Basarab și Ioan. Spre amintirea și tăria veșnică a acestui lucru am hotărât ca scrisoarea noastră de față, deschisă și întărită prin punerea sigiliului nostru, să fie dată sus-numiților Mihail, Basarab și Ioan spre mai mare chezașie. Dat în Hațegul înainte-pomenit, în duminica următoare după sârbătoarea fericitei regine Elisabeta, în anul Domnului o mie patru sute trei-zeci și cinci.

L. S.

Arhivele Statului București, col. *Achiziții Noi*, pachet VIII, nr. 1; original pe pergament; sigiliu în ceară verde, cu timbru de protecție (ulterior, cu mare probabilitate în sec. XVIII, timbrul a fost cusut de hirtia documentului cu șnur subțire de mătase de culoare roz, deși nu exista pericolul desprinderii de ceara sigiliului). — *însemnare pe verso*: *Dominorum Kenderesiorum in inclyto comitatu Hunyadensis tantummodo datae tres literae hae non sunt ad archivum spectantes* (însemnare din sec. XVIII).

Copii (sec. XVIII—XIX) ale documentului: J. Kemény, *Supplementum diplomatariei* etc., vol. III, p. 167, la Biblioteca Academiei R.S.R., Filiala Cluj-Napoca — Manuscrise; Colecția de documente Ludwig von Rosenfeld.

Ediții: J. K. Schuller, *Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen. Urkundenbuch*, I, Sibiu, 1840, p. 9—11; G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, vol. XI, Buda, 1844, p. 502—505; Șt. Moldovan, în „Transilvania“, 1873, p. 32; Hurmuzaki-Densusianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I/2, București, 1890, doc. CCCCXCVI, p. 592—594; *Documenta Romaniae Historica*, seria D, vol. I, București, 1977, doc. 220, p. 318—320 (cu traducerea românească).

NOTE :

¹ Lipsă în *Documenta Romaniae Historica*, Seria D, vol. 1 (=DRH).

² În DRH: *multis*.

³ În DRH: *his*.

⁴ În DRH: *Stanchul*.

⁵ În DRH: *Volcul*.

⁶ În DRH: *kenezias*.

⁷ În DRH: *Ryusor*.

⁸ În DRH: *Hatzag*.

⁹ În DRH: *gloriosum*; prescurtarea din original (*grosom*) risipește orice dubiu în privința lecturii corecte.

¹⁰ În DRH: *nostrum*.

¹¹ În DRH: *transeundo*; lectura originalului risipește orice dubiu în privința cuvîntului corect.

¹² În DRH: *furtiva*.

¹³ În DRH: *faciendo*; confruntarea cu originalul risipește orice dubiu în privința lecturii corecte.

¹⁴ În DRH urmează în mod greșit: *cunctis*.

¹⁵ În DRH: *machinantes*; prescurtarea din original (*machinantib.*), precum și cerințele unui acord gramatical corect, risipesc orice dubiu în privința lecturii exacte.

¹⁶ Astfel în original; urmează: *spolia*, șters de către scrib.

¹⁷ În DRH: *furticina*.

¹⁸ În DRH: *perpetrareque*; cuvintele care urmează în original: *et perpetrari* lipsesc în DRH.

¹⁹ În DRH: *perhibentur*.

²⁰ În DRH: *predicta*.

²¹ În DRH: *existente*.

²² În DRH: *exstitit*.

²³ În DRH: *sana*.

²⁴ În DRH: *deliberatione*.

²⁵ În DRH: *ac*.

²⁶ În DRH: *consilio*.

²⁷ În DRH: *authoritate*.

²⁸ În DRH: *ewum*.

- 29 În DRH : *cunctisque*.
- 29^a Astfel în original.
- 30 În DRH : *legitime*.
- 31 Astfel în original ; în DRH cuvîntul lipsește.
- 32 În DRH : *nihilominus*.
- 33 În DRH : *signanter*, cu mențiunea îndreptării ediției Hurmuzaki-Densușianu.
- 34 În DRH : *multifariis*.
- 35 În DRH : *Bazarad*.
- 36 În DRH : *Joannis*.
- 37 În DRH : *quondam*.
- 38 Astfel în original ; în DRH : *in conventibus* ; confruntarea cu originalul risipește orice dubiu în privința lecturii corecte.
- 39 Astfel în original ; în DRH : *summa cum*.
- 40 În DRH : *certae*.
- 41 Astfel în original.
- 42 Pasajul lipsește în DRH.
- 43 În DRH : *catholicae*.
- 44 În DRH : *nefandissimis*.
- 45 În DRH : *ad*.
- 46 În DRH : *commississet*.
- 47 În DRH : *Joannes*.
- 48 În DRH : *fortiter*.
- 49 Astfel în original ; în DRH : *diutius*.
- 50 Astfel în original ; în DRH : *in <...>*.
- 51 În DRH : *et*.
- 52 Lectură nesigură ; în DRH : *acie*.
- 53 În DRH : *pauca*.
- 54 În DRH : *fratrum*.
- 55 Lectură nesigură, cuvîntul fiind scris la îndoitura pergamentului, șters și greu lizibil ; în DRH lipsește.
- 56 În DRH : *patris*.
- 57 În DRH : *eiusdem*.
- 58 În DRH : *per dictum*.
- 59 Astfel în text ; în DRH : *habitum et existentem*.
- 60 În DRH : *eorum*.
- 61 După sens ar trebui să urmeze : *de*, care lipsește însă atît din original cit și din ediția DRH.
- 62 În DRH : *eumdem*.
- 63 În DRH urmează : *et*, care nu figurează în original.
- 64 În DRH : *Michael*.
- 65 În DRH : *Joanni*.
- 66 În DRH : *posteribus*.
- 67 Astfel în original ; lipsește în DRH.
- 68 Astfel în original.
- 69 În DRH : *irrevaccabiliter* (sic !).
- 70 În DRH : *censuum*.
- 71 În DRH : *datiarum*.
- 72 În DRH : *perpetuo*.
- 73 În DRH : *remittendo et relaxando remitimus* (sic !).
- 74 În DRH : *in dicta*.
- 75 În DRH : *dominica proxima*.
- 76 În DRH : *Elisabethae*.
- 77 În DRH : *<1435>*.
- 78 Ladislau Csáki, voievod al Transilvaniei între 22 septembrie 1426 și 20 noiembrie 1435, apoi între 20 aprilie 1436 și 16 aprilie 1437 (împreună cu Petru Cseh).
- 79 Sigismund de Luxemburg.
- 80 Nicolae Csáki, voievod al Transilvaniei între 1401—1403 (împreună cu Nicolae Marczali) și 1415—1426 (pînă înainte de 6 mai).